

Makale Geliş | Received: 15.02.2019
Makale Kabul | Accepted: 07.03.2019
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.526368

Gülay KARAMAN

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr.
Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bartın, TÜRKİYE
Bartın University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature, Bartın, TURKEY
ORCID: 0000-0003-1575-0229
gkaraman@bartin.edu.tr

Fuad Köprülü'nün Şeyh Gâlib'e Dair Yazıları Üzerine Bir Değerlendirme *

Öz

Şeyh Gâlib (1757-1799), yaşadığı dönemden günümüze adından övgü ve hayranlıkla söz ettirmiş, klasik Türk şiirinin son büyük temsilcisidir. Geleneğin kendini tekrarlamaya yüz tuttuğu 18. yüzyılda Sebki-Hindî akımına yönelerek şiire yeni bir tarz getiren Şeyh Gâlib, ölümünden sonra 19 ve 20. yüzyılda dönemin önde gelen edebiyatçılarının edebiyat tarihi çalışmaları ve edebî incelemeleriyle âdeta yeniden keşfedilmiştir. Bu dönemde Şeyh Gâlib'i tekrar gündeme getiren isimlerden biri de Fuad Köprülü (1890-1966) olmuştur. Türk edebiyat tarihçisi, edebiyatçı, tarihçi ve sosyolog olarak Türkiye'de bu bilimlerin gelişmesinde büyük payı olan Fuad Köprülü, daha gençlik yıllarında kaleme aldığı Şeyh Gâlib'e dair yedi makalesinde devrinde o güne kadar ortaya konmamış özgün düşüncelere yer vermiştir. Köprülü, bu makalelerde Türk edebiyatının bütünlüğü içerisinde tarihî, edebî, psikolojik ve sosyolojik boyutlarıyla Şeyh Gâlib'i ele almıştır. Bu makalede, Fuad Köprülü'nün Şeyh Gâlib üzerine kaleme aldığı yazıları söz konusu edilecek, Şeyh Gâlib'in klasik Türk şiirindeki yerinin tespiti ve edebî kişiliğinin ortaya konmasında Fuad Köprülü'nün katkıları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Gâlib, Klasik Türk Şiiri, Fuad Köprülü.

An Assessment on Fuad Koprulu's Articles Concerning Sheikh Galib

Abstract

Sheikh Galib (1757-1799), made his name talked about with praise and admiration from his time to today was the last great representative of classical Turkish poetry. Sheikh Galib, who brought a new style to poetry by turning to Sebki-Hindî movement in the 18th century, when the tradition was trying to repeat itself, was rediscovered after his death by the literature history studies and literary studies of the leading writers of the time in the 19th and 20th centuries. During this period one of the names that proposed Sheikh Galib for the agenda again has also been Fuad Koprulu (1890-1966). Fuad Koprulu as Turkish literary historian, litterateur, historian and sociologist had significant proportion in the development of these sciences in Turkey, gave place to the original ideas in his period not revealed until that day in his seven articles written in teenage years about Sheikh Galib. In these articles Koprulu, took up Sheikh Galib with historical, literary, psychological and sociological dimensions in the historical integrity of Turkish literature. In this article, Fuad Koprulu's articles on Sheikh Galib will be talked of and the contributions of Fuad Koprulu will be discussed in determining the place of Sheikh Galib in the classical Turkish poetry and revealing his literary personality.

Keywords: Sheikh Galib, Classical Turkish Poetry, Fuad Koprulu.

* Bu makale, 05-08 Temmuz 2018 tarihleri arasında Nevşehir'de düzenlenen II. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar – Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi'nde sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

Giriş

Şeyh Gâlib, 18. yüzyılda yetişmiş klasik Türk şiirinin son büyük temsilcisidir. *Dîvân*’ı ve *Hüsn ü Aşk* mesnevisiyle yaşadığı dönemden günümüze adından övgü ve hayranlıkla söz ettirmiş usta bir sanatkârdır. Mevlevî bir şair olan Şeyh Gâlib, geleneğin kendini tekrarlamaya yüz tuttuğu 18. yüzyılda Sebki Hindî akımına yönelerek şiire yeni bir tarz getirmiştir. Onun,

Efendimsin cihânda i’tibârım varsa sendendir
Miyân-ı ‘âşıkânda iştihârım varsa sendendir
Şeyh Gâlib Dîvânı, G65/1

mısralarıyla seslendiği Mevlânâ, şairin hayatı ve edebî şahsiyetinin şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiş ancak o; Mevlevîlik muhiti, Mevlânâ ve *Mesnevî*’den gelen etkileri şair tabiatının renkleriyle yoğurarak özgün bir tarzda sunmayı başarmıştır. Derin ve samimi bir tasavvuf, geniş bir muhayyile ve şiirde yenilik, sanatının belli başlı özelliklerindedir. Bir edebiyat meclisinde Nâbî’nin *Hayrâbâd* eserine nazire bile yazılamayacağına söylenmesi üzerine, ondan daha iyisini yazmak iddiasıyla altı ay içinde tamamladığı *Hüsn ü Aşk*, ilahî aşkı benzersiz bir şekilde terennüm eden tasavvufî, alegorik bir mesnevidir. Şeyh Gâlib, “*Hüsn ü Aşk*’ı yazdıktan bir yıl sonra on birinci defa hatmettiği” (Ayvazoğlu 2015: 68) *Mesnevî*’nin yarım kalan ya da hiç yazılmamış bir hikâyesini

Esrârını Mesnevîden aldım
Çaldım velî mirî mâlı çaldım
Hüsn ü Aşk/2020

dediği *Hüsn ü Aşk*’ıyla yazmıştır. Bu anlamda, *Hüsn ü Aşk*’ı Mevlânâ’nın yitik öyküsü olarak tanımlamak mümkündür.¹

Şeyh Gâlib, klasik Türk şiirinin Fuzûlî, Bâkî, Nâbî ve Nedîm gibi büyük şairleri başta olmak üzere kendisinden önce yetişmiş usta şairlerin vasıflarını benliğinde toplamış, geleneğin sunduğu imkânları yeni ve bambaşka bir tarzda kemale erdirmiştir. *Dîvân*’ı ve özellikle *Hüsn ü Aşk* adlı orijinal mesnevisi ile çağdaşlarının üstünde müstesna bir konuma yükselmiş, döneminde ve sonrasında pek çok şair tarafından eserlerine nazireler söylenmiştir. Tanzimat döneminden sonra da önemini ve şöhretini

¹ *Mesnevî*’de geçen “Üç Şehzadenin Hikâyesi”ni Mevlânâ’dan beş asır sonra Şeyh Gâlib tamamlamış gibidir. Zira Mevlânâ, eserde iki şehzadenin hikâyesini anlatmış, sıra üçüncüye geldiğinde ise tembel olan üçüncü kardeşin hem suret hem de manayı kaptığını söylemekle yetinmiştir (Hikâyenin tamamı için bkz. Mevlânâ 2009: 835-879). Victoria Rowe Holbrook’un dediği gibi “*Hüsn ü Aşk*, Mevlânâ’nın hiç anlatmadığı, ‘suret bakımından da, mana bakımından da ödülü kapan’ üçüncü şehzadenin öyküsü olarak algılanabilir.” (Holbrook 2018: 85).

kaybetmeyerek çeşitli edebî nesiller tarafından hürmet ve takdirle anılan Şeyh Gâlib hakkında Fuad Köprülü “... herhalde, Klâsik Osmanlı şiirinin en büyük sîmâlarından biri olmak şerefini asla kaybetmeyecektir!” (Köprülü 2006: 485) değerlendirmesini yaparak Türk edebiyatındaki etkisinin devamlılığına işaret etmiştir.¹

Şeyh Gâlib, 19 ve 20. yüzyılda edebiyat çevrelerinde adından sıklıkla söz edilen bir şairdir. Şairin şöhretini anlamak için dönemin gazete ve dergilerine kısaca bakmak bile yeterlidir. Özellikle önde gelen edebiyatçıların edebiyat tarihi çalışmaları ve edebî incelemeleriyle tekrar gündeme gelen Gâlib, bu dönemde âdeta yeniden keşfedilmiştir. 20. yüzyılın başlarında Şeyh Gâlib üzerine çalışmalar yapan isimlerden biri de Fuad Köprülü olmuştur. Fuad Köprülü, gençlik yılları diyebileceğimiz 1912-1923 yılları arasında Şeyh Gâlib’e dair yazılarıyla dikkat çeker. Fuad Köprülü’nün bu yıllarda Ahmed Paşa, Şeyh Gâlib ve Bâkî’nin hâl tercümelerine ilgi duyduğunu söyleyen Ömer Faruk Akün, Köprülü’nün bu üç şair hakkında oluşturduğu biyografi dizilerinin tefrika hâlinde kaldığı bilgisine yer vermektedir (Akün 2003: 480). Akün’ün bildirdiğine göre bu dönemde Fuad Köprülü’nün Şeyh Gâlib’e dair yedi makalesi mevcuttur. “Şeyh Gâlib üzerine o zamana kadar ortaya konmuş en kapsamlı monografîyi teşkil etmesi” (Akün 2003: 473) bakımından önem arz eden ve tefrika olarak kalıp bir araya getirilememiş olan bu makaleler ilk kez Aynur İzler tarafından günümüz Türkçesi alfabetiyle yazılmıştır. İzler, Mehmet Kaplan’ın danışmanlığında tamamladığı *Fuad Köprülü’nün İlk Makaleleri* (İzler 1966) adlı bitirme teziyle Köprülü’nün gençlik yıllarının mahsulü olan diğer makaleleriyle birlikte Şeyh Gâlib’e dair yedi makalesini de günümüz Türkçesi alfabetiyle yazmıştır.

Eser-i Aşk Şeyh Gâlib Hakkında Makaleler ve Bibliyografya (Koncu vd. 2016) adlı kitapta Fuad Köprülü’nün *Servet-i Fünûn*’da çıkan Şeyh Gâlib’e dair yedi makalesi ile birlikte *Nevsâl-i Millî*’de yayımladığı “Şeyh Gâlib: Şâir-i Müceddid” (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1329) adlı başka bir makalesi günümüz Türkçesi alfabetiyle yazılmıştır.² Bu anlamda, Fuad Köprülü’nün Şeyh Gâlib’e dair yazdığı makalelerin bu kitapta bir araya getirildiği söylenebilir; ancak Köprülü’nün söz konusu makalelerden ayrı olarak Şeyh Gâlib’e dair başka yazıları da vardır. Bu makalede, Türk edebiyatının sorunlarını bütüncül bir yaklaşımla ele alan Fuad Köprülü’nün Şeyh Gâlib üzerine kaleme aldığı

¹ Şeyh Gâlib’in hayatı, sanatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kalkışım 1994: 13-40; Köprülü 2006: 481-485; Şentürk ve Kartal 2007: 315-319; Ece 2012; Ayvazoğlu 2015.

² Fuad Köprülü’nün Şeyh Gâlib’e dair söz konusu yazıları için bkz. Koncu vd. 2016: 398-449.

makaleleri söz konusu edilecek, Şeyh Gâlib’in klasik Türk şiirindeki yerinin tespiti ve edebî kişiliğinin ortaya konmasında Fuad Köprülü’nün katkıları tartışılacaktır.

1. Fuad Köprülü’nün Şeyh Gâlib’e Dair Yazıları

Yaşadığı dönemde çağdaşları tarafından pek çok gazeline nazireler yazılan Şeyh Gâlib, ölümünden sonra da klasik Türk şiirinde örnek alınan bir şair olmaya devam etmiştir. Özellikle *Hüsn ü Aşk*’taki hayal dünyası, üslup ve imgeler kendisinden sonra pek çok şairi cezbetmiş, nazire geleneği çerçevesinde *Gülşen-i Aşk*, *Âteşgede* ve *Cân u Cânân* mesnevilerinin yazılmasına vesile olmuştur. Şairin gazellerine ve *Hüsn ü Aşk*’ma yazılan nazireler, klasik Türk şiiri geleneğinin bir gereği olarak görülebilir; ancak Şeyh Gâlib etkisinin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı etkisine giren Türk edebiyatında da devam etmesi ve bu etkilerin günümüze kadar gelmesi dikkate değerdir. Şeyh Gâlib; Tanzimat dönemi Türk edebiyatı, Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî dönemlerinde *Hüsn ü Aşk*’taki başarısı ile edebiyat dünyasının ilgi odağı hâline gelerek âdeta yeniden doğmuştur (Bkz. Ayvazoğlu 2015: 98-109). Özellikle Fecr-i Âtî, Şeyh Gâlib’in edebiyat çevrelerinde moda hâline geldiği bir dönemdir. Fecr-i Âtî şairi Tahsin Nahid’in, Şeyh Gâlib’in

Şemîm-i gül getirir bâğa kârbân-ı bahâr
Şeyh Gâlib Dîvânı, K11/3a

dizesinden yola çıkarak yazdığı “Bahar” adlı bir şiiri bulunmakta ve dönemin önde gelen şairi Ahmed Haşim’in şiirlerinde Şeyh Gâlib ve *Hüsn ü Aşk* etkisi açıkça görülmektedir. Edebiyat dünyasına Fecr-i Âtî ile giren Fuad Köprülü’nün de bu dönemde Şeyh Gâlib’i yücelten bir şiiri bulunmaktadır (Ayvazoğlu 2015: 105-106). Fuad Köprülü’nün bu şiiri, hem Fecr-i Âtî döneminde Şeyh Gâlib’in şöhretini hem de Köprülü üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önem taşır. “Şeyh Gâlib” adını taşıyan ve *Hüsn ü Aşk*’in meşhur

Tarz-ı selefe tekaddüm etdim
Bir başka lügât tekellüm etdim
Hüsn ü Aşk/2010

beytinin epigraf olarak kullanıldığı bu şiir, 1908’de *Mehasin* dergisinde yayımlanmıştır.¹

20. yüzyıl başlarındaki Şeyh Gâlib hayranlığı şairin postnişinlik yaptığı Galata Mevlevîhanesi’ne de yönelmiş, 12 Temmuz 1912’de² dönemin önde gelen simalarının katılımıyla Galata Mevlevîhanesi’nde Şeyh Gâlib adına bir anma töreni düzenlenmiştir.

¹ Fuad Köprülü’nün “Şeyh Gâlib” şiiri için bkz. Ayvazoğlu 2015: 172-173.

² Miladî takvime göre 12 Temmuz 1912’de gerçekleştirilen bu anma töreni; Rumî 29 Haziran 1328, Hicrî 27 Receb 1330 tarihine tekabül etmektedir.

Bu ilk anma töreni¹, Mevlevîliğin Şems kolu mensuplarıyla ihtifal düzenlemeye merakı sebebiyle “İhtifalci” lakabıyla anılan Mehmed Ziya Bey’in öncülüğünde, *Hak* gazetesinin desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Süleyman Nazif, Recaizâde Mahmud Ekrem, Fuad Köprülü ve Şahabeddin Süleyman’ın şairin hayatı ve edebî kişiliği hakkında konuşmalar yaptığı Gâlib Dede ihtifali, üst düzey devlet adamları ile toplumun çeşitli kesimlerinden insanları Şeyh Gâlib etrafında buluşturan kapsamlı bir etkinliktir. Nitekim bu etkinlik, edebiyat çevrelerinin yanı sıra başta dönemin padişahı olmak üzere, ilmiye ve askeriye sınıfından destek görmüş, tarikat mensubu olmadıkları hâlde Mevlevîliğe sempati besleyenlerin hatta gayrimüslimlerin ilgisine mazhar olmuştur (Ayvazoğlu 2015: 88-89; Değerli 2013: 585).

Şeyh Gâlib ihtifali kapsamında, 12 Temmuz 1912 Cuma günü neşredilen *Hak Gazetesi İlâvesi (İlâve-i Edebiyye)* Şeyh Gâlib’e ithaf edilmiş; burada şairin hayatı, eserleri, edebiyatımızdaki yeri ve önemine dair dönemin edipleri tarafından kaleme alınmış yazılar yayımlanmıştır. Şeyh Gâlib’e ithaf edilen bu özel sayıda sırasıyla şu yazılara yer verilmiştir: Veled Çelebi’nin “Tarih-i Edebiyata Bir Nazar: Gâlib Dede Kimdir?”, Recaizâde Mahmud Ekrem’in “Gâlib Dede Hakkında Efkâr”; Cenab Şahabeddin, Süleyman Nazif, Süleyman Nesib, Ahmed Hikmet, Hüseyin Dâniş, Ali Nusret, Celal Sahir, Ahmed Haşim ve Tahsin Nahid’in Şeyh Gâlib hakkında başlıksız kısa yazıları, Bahariye Şeyhi Gâlib Dede tarafından kaleme alınan “Terceme-i Hâli: Semâhâne-i Edebden” başlıklı yazı ve Fuad Köprülü’nün “Şeyh Gâlib’in Gazelleri”² makalesi. Ayrıca gazetede Şeyh Gâlib’in türbe ve sandukasının fotoğrafları ile el yazısı paylaşılmıştır (*İlâve-i Hak* 1328; ayrıca bkz. Değerli 2013: 576-577).

“Şeyh Gâlib’in Gazelleri” (Köprülüâde Mehmed Fuad 1328h), Fuad Köprülü’nün Şeyh Gâlib’e dair yazdığı ilk makaledir. Köprülü, 12 Temmuz 1912’de *İlâve-i Hak*’ta yayımlanan bu makalesinde daha çok *Hüsn ü Aşk*’ı ile tanınıp ünlenen Şeyh Gâlib’in *Dîvân*’ına dikkat çeker. Gerçekten de Tanzimat dönemi ve sonrasında edebiyat çevrelerinde Şeyh Gâlib’e dair yazılan yazılarda “Hüsn ü Aşk şairi” nitelemesi sıklıkla kullanılır olmuştur. Fuad Köprülü, kendisi de yazılarında Gâlib için “Hüsn ü Aşk şairi” ifadesine yer verse de şairin *Dîvân*’ındaki gazellerinde *Hüsn ü Aşk*’ta olduğu kadar başarılı olduğu düşüncesindedir. Aynı zamanda, Şeyh Gâlib’i yalnız *Hüsn ü Aşk*’ıyla tanımak ve tanıtmının şaire karşı bir haksızlık olduğu kanaatini taşır:

¹ Düzenleniş tarzı ve içeriği bakımından Mevlevîler arasında tartışmalara yol açan bu ilk anma toplantısından sonra 21 Haziran 1329/4 Temmuz 1913’te Şeyh Gâlib adına ikinci bir anma töreni daha yapılmıştır (Ayvazoğlu 2015: 90).

² Önemine binaen, bu makale yazımız ekinde günümüz Türkçesi alfabetiyle yazılmıştır.

Za‘îf nazarları kâ‘inât-ı hâriciyenin zâhirî menâzırını geçemeyen nâ-mütenâhî nâzımlar arasında, Gâlib yalnız “Hüsn ü ‘Aşk”ıyla değil reng ü râyiha dolu gazelleriyle de mümtâz bir mevki‘ alabilirdi. Fakat sûret-i teşekkülü pek kolay îzâh edilebilecek yanlış ve ‘umûmî bir tarz-ı telakkî, ta‘bîr-i ma‘rûfuyla bir “fıkr-i bâtl” zavallı Gâlib’i yalnız “Hüsn [ü] ‘Aşk” şâ‘iri olarak tanıttıyor (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328h: 7).

Yazar, herkes tarafından kabul gören bir yanlış anlamaya dikkat çekerek bu konudaki en büyük kabahatin Ziya Paşa’da olduğunu savunur. Köprülü’ye göre Ziya Paşa,

*Gûyâ ki o şâ‘ir-i yegâne
Gelmiş bu kitâb için cihâne*

beytinde Şeyh Gâlib’in *Hüsn ü Aşk*’ı yazmak için dünyaya gelmiş olduğunu söylememiş olsaydı ya da şairin *Dîvân*’ını dikkatle okuyabilseydi arkadan gelen nesiller bu düşünceyi büyük bir hakikat olarak kabul etmeyecekti. Yazar, Şeyh Gâlib’in *Dîvân*’ından bazı gazelleri örnek göstererek *Hüsn ü Aşk*’taki renkli ve yaratıcı hayallerin aynının bu şiirlerde de mevcut olduğunu ileri sürer.

Fuad Köprülü, “Şeyh Gâlib’in Gazelleri” makalesinde Şeyh Gâlib konusunda genel ve herkesçe kabul gören düşünceleri şüphe ile bir kenara bırakıp ciddi araştırmalara girmenin lüzumuna inanır. Taklidî ilmin yüzeyselliğinden kurtularak tahkikî yani araştırmaya dayalı bilgiye ulaşmak için başka yol yoktur; fakat Köprülü’ye göre böyle bir çalışma ve gayret içerisinde bulunan olmadığı gibi bu işin taliplisi de yoktur. Fuad Köprülü, Şeyh Gâlib hakkındaki araştırma dizisinden önce yayımladığı bu makalede Şeyh Gâlib üzerine ciddi araştırmaların olmamasından şikâyet etmekte, ünlü şairin yanlış anlamaların kurbanı olduğundan yakınmaktadır. Fuad Köprülü’nün, dönemindeki Şeyh Gâlib algısı ve araştırmacılara dair eleştirilerine yer veren bu yazısı, iki ay sonra ilk makalesi yayımlanacak olan “Şeyh Gâlib” araştırma dizisinin habercisi gibidir. Fuad Köprülü, bizzat kendisi Şeyh Gâlib hakkında doğru bellenen yanlışları tashih etmek için klişeleri bir kenara atıp ciddi bir araştırmaya girişmiştir. Bu anlamda, kendisinin ilmî bir gayretle gerekli ve cesur bir adım attığını söylemek yanlış olmaz.

Fuad Köprülü, yedi makaleden oluşan “Şeyh Gâlib” yazı dizisini 1328/1912’de yayımlamıştır. Henüz daha yirmi iki yaşında iken Şeyh Gâlib’e ilgi duyup onun hakkında etraflı bir araştırmaya girmesinde şüphesiz 1905’te tanıştığı, Türk edebiyatının önemli simalarından biri olan Recaizâde Mahmud Ekrem’in etkisi olmuştur. Nitekim Şeyh Gâlib ve Ahmed Paşa hakkındaki araştırma yazılarını Recaizâde Mahmud Ekrem’e ithaf etmesi, konuya açıklık getirmesi bakımından önem taşır (Akün 2003: 473). Fuad Köprülü, 1912’de *Servet-i Fünûn* dergisinde yayımladığı “Şeyh Gâlib” makalesini Recaizâde

Mahmud Ekrem’e ithaf ederek teşvik ve yönlendirmesi sebebiyle kendisine teşekkür etmiştir. “Üstâd Ekrem’e” diye başlayan bu ithafta,

Huzûr-ı san‘at ü ‘irfânımıza kemâl-i hicâb ile ‘arz ettiğim bu nâ-çiz eser hakkımda pek mübâlağakâr bir sûrette ibzâl buyurduğunuz teveccühât ve teşvîkâtın mevlûdesidir. Onu nâm-ı bülend-i san‘atınıza ithâf ile eseri mü’essir-i hakîkîsine i‘âde etmiş oluyorum. Bu takaddüme-i tilmîzâneyi lütfen kabûl ve bu sûretle ona bahş-ı kıymet buyurmanızı istîrhâm ederim sevgili üstâd! Tilmîz-i hürmetkârınız M. F. (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328a: 414).

ifadeleri sözünü ettiğimiz etkiyi açıkça ortaya koymaktadır.

Recaizâde Mahmud Ekrem, *Kudemâdan Birkaç Şâir* adlı biyografi eserinde Fransız şair Victor Hugo’nun bazı eserlerinde görülen muhteşem hayal ve tasavvurların benzerlerinin *Hüsn ü Aşk*’ta da bulunduğunu söyleyerek Şeyh Gâlib’e duyduğu hayranlığı dile getirmiştir (Recâî-zâde Mahmud Ekrem 2014: 128). 1912’de Şeyh Gâlib adına düzenlenen ilk anma toplantısına ayrıntılarıyla yer veren bir Mevlevî mecmuasına göre *Hak* gazetesinin başyazarı Süleyman Nazif, söz konusu toplantıda Recaizâde Mahmud Ekrem’i “Gâlib Dede yüz bu kadar seneden beri unutulmuş bir sîmâ idi. Onu, bu milleti edebiyât-ı hakîkiye ile irşâd ve terbiyye iden Ekrem Bey öğretti. Onun vâlid-i meziyyâtı bu vücûd-ı muhteremdir.” (Değerli 2013: 581) sözleriyle takdim etmiştir. Dolayısıyla Şeyh Gâlib’in yeni nesillere tanıtılmasında şair, yazar ve aynı zamanda edebiyat öğretmeni olan Recaizâde Mahmud Ekrem’in önemli katkıları olmuştur. Fuad Köprülü, devrin modasına uyarak Recaizâde Mahmud Ekrem’in de teşvik ve tavsiyeleriyle Şeyh Gâlib’e yönelmiş, 1908’de yayımladığı şiirden sonra 1912’de makalelerini yayımlamaya başlamıştır. Bir konuşma ile katıldığı ihtifalden bir gün sonra yani 13 Temmuz 1912’de, Şeyh Gâlib ihtifalini değerlendiren “Dünkü İhtifal-i Edebî Gâlib Dede İçin” (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1912) başlıklı bir yazı yazmıştır.

1.1. “Şeyh Gâlib” Makalesi

Fuad Köprülü’nün *Servet-i Fünûn* dergisinde yayımladığı “Şeyh Gâlib” makalesi esasen uzun soluklu bir yazı olmuş; 1110. sayıda başlayıp 1111, 1112, 1113, 1117, 1118 ve 1119. sayılarda devam etmiştir. Ciddi bir araştırmaya dayandığı anlaşılan bu yazılarda Fuad Köprülü’nün amacı; şairin hayatı, sanatı ve eserlerini bütün boyutlarıyla ele almaktır. Köprülü, yedi makaleden oluşan etüdünde Türk edebiyatının bütünlüğü içerisinde tarihî, edebî, psikolojik ve sosyolojik boyutlarıyla Şeyh Gâlib’i ele almış, öncesi ve sonrasıyla şairin Türk edebiyat tarihi içindeki yerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Fevziye Abdullah Tansel’in dikkat çektiği gibi, yazılarındaki başlıklara çok önem veren Fuad Köprülü, bunların beklenen faydayı sağlaması ve anlamlı olması için emek sarf etmiş, hemen her yazısında yazının ait olduğu bilgi alanını gösteren bir genel başlığın ardından asıl konu başlığına yer vermiştir (Tansel 1968: 547). Onun başlıklar konusundaki bu yaklaşımı “Şeyh Gâlib” makalesinde de görülür. Fuad Köprülü, yazıların ilk satırında “Tettebbuât-ı Edebiyye” genel başlığına yer vermiş, başka bir deyişle her makaleyi “edebiyat incelemeleri” anlamına gelen bu genelleme altında kaleme almıştır. Böylelikle, okuyucunun dikkatini çekmiş, konu hakkında makaleyi okumadan ona bir fikir vermeyi amaçlamıştır. Genel başlıktan sonra ise, her makalenin sınırlandırılmış konusuna ait asıl başlıklara yer vermiştir. Makalelerin başlıkları ve içerikleri, söz konusu yazıların tek bir makale olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Makale başlıkları incelendiğinde Fuad Köprülü’nün, “Şeyh Gâlib” makalesini şu şekilde planladığı görülür:

1. Bölüm

Şeyh Gâlib, Hayatı, Tabiat ve Şöhreti

I. Hayatı

II. Tabiat ve Şöhreti

2. Bölüm

I. Şeyh Gâlib’e Kadar Osmanlı Şiiri

Toplamda yedi makaleden oluşan “Şeyh Gâlib” etüdünün 1. bölümü beş, 2. bölümü ise iki makaleden oluşmaktadır.

“Şeyh Gâlib I Hayatı” alt başlığı ile başlayan yazı (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328a), “Şeyh Gâlib” biyografisinin ilk makalesidir. 30 Ağustos 1328/12 Eylül 1912’de *Servet-i Fünûn*’un 1110. sayısında yayımlanmıştır. Başında “Üstâd Ekrem’e” diye başlayan bir ithaf bulunan bu yazı, Şeyh Gâlib’in hayatına dair önemli tespitler içerir. Fuad Köprülü, makaleye sanatçı-eser ilişkisine dair görüşleriyle başlar. Ona göre, sanatçının hayatı ile eseri arasında daima bir ilişki vardır. Köprülü’nün, sanatçı-eser ilişkisini psikoloji biliminin yeni verilerinden yararlanarak izah etmesi dikkat çeker. Bu konuda Rimbaud’nun görüşlerini benimseyen yazara göre, mutlak ve mücerret bir insan telakkisi tamamıyla yanlıştır. Zira insan, çocukluktan yaşlılığa hayatın her evresinde hayatla birlikte değişir ve buna bağlı olarak birbirinden farklı şahsiyetler ortaya koyar. Şeyh Gâlib’in hayatına bu bakış açısıyla yaklaşan yazar, şaire ait belgelerin azlığı

dolayısıyla hayatındaki değişikliklerin tespit edilemediği, bu sebeple istemeden de olsa bazen tahminlere dayalı hükümler vermek zorunda kaldığını ifade etmektedir.

Fuad Köprülü, Goethe’nin “Bir şairi anlamak isteyen onun memleketine gitmeli, nasıl bir muhit içinde yaşadığını görmelidir.” sözüne yer vererek eserlerini çok genç yaşta ortaya koyan Şeyh Gâlib için bu düşüncenin daha da ön plana çıktığına işaret eder. Bu doğrultuda Köprülü, şairin yetiştiği çevrenin betimlemesini yapar, aile ve çevreden gelen etkiler üzerinde durarak şairin edebî kişiliğinin şekillenmesinde doğrudan aileden gelen Mevlevîlik etkisine değinir. Şeyh Gâlib’in fizikî ve sosyal çevresini betimlerken anlatımı güçlendirmek amacıyla kimi zaman hayal gücünü kullanır, okuyucuyu âdeta şairin doğup yaşadığı sokaklarda gezdirir:

Akşamları, çökük çatılarının kirli kiremidleri güneşin tozlu ziyâlarıyla yıkanır ve sokağın çamurları üzerinde köpekler sessiz adımlarla çekilirken dar boşluklarında ilâhî, pür-gufrân bir havâ dalgalanan İstanbul’un bu uzak mahalleleri, huzûr ve sükûn ile mâl-â-mâl kalplere bir me’mendir. İşte Gâlib böyle bir yerde ve dâ’imâ Mevlevîlerle, Mevlevîlikle muhât olarak yaşadı. ‘Âlem-i hâricîyi idrâk eder etmez ilk iştiği ve ilk öğrendiği şey belki de “Yâ Hazret-i Mevlânâ” tazarru’-ı vecd-âmîzi olmuştur (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328a: 415).

Hayatının büyük bir kısmı İstanbul’da geçmesine rağmen Şeyh Gâlib’in eserlerinde İstanbul’la ilgili mahallî unsurlar azdır. Fuad Köprülü’ye göre bu durum, bazı ruhsal etkiler altında şairin dış âlemi küçümseyişinden kaynaklanmıştır. Başka bir deyişle, Gâlib’in içinde yaşadığı doğal ve sosyal çevre daha çok onun iç dünyası üzerinde etkili olmuştur.

Yazar, Şeyh Gâlib’in babasından ve Hoca Neş’et’ten aldığı eğitimi, şairin *Dîvân*’ı ve *Hüsn ü Aşk*’ında geçen çeşitli beyitler aracılığıyla ispatlama yoluna gider. Doğuştan getirdiği şairlik yeteneğini çevrenin katkıları ile çok çabuk geliştiren Şeyh Gâlib’in genç yaşta bir şair olarak temayüz etmesi, Hoca Neş’et’in kendisine verdiği Es’âd mahlası yerine tabiatındaki yenilik ve tek olma arzusunun tezahürü ile Gâlib mahlasını seçmesi, heccav Sürûrî’nin hedefi olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Fuad Köprülü’nün, mahlas değişikliği bahanesiyle Sürûrî’nin “Bilmem ey menhûs adın Es’âd mıdır, Gâlib midir” diye başlayan kıtası ile genç şaire hücum etmesini dönemin genel havası çerçevesinde ele alması dikkat çeker: “Pek kabîh bir îhâmı hâvî olan bu kıt’a, o devirde yetişmiş birçok ‘âdî nâzımların müstesnâ bir kâbiliyyet karşısındaki hâlet-i rûhiyelerine pek hakîkî bir tercümân ‘addolunabilir.” (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328a: 417).

Köprülü’ye göre, bu kıta aynı zamanda 18. yüzyıl edebiyat mahfillerinin çirkin yüzünün de bir göstergesidir.

Fuad Köprülü, bundan sonraki iki makalede (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328b; Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328c) kronolojik bir sıra dâhilinde Dîvân-ı Hümâyûn beylik kalemindeki görevinden vefatına kadar Şeyh Gâlib’in hayatının çeşitli safhalarını ele alır. Köprülü, şairin eserlerinde mevcut olan deliller ve tezkirelerin verdiği bilgilerin yanı sıra, *Tarih-i Cevdet* ile Ahmed Hikmet ve Veled Çelebi’nin *İlâve-i Hak*’ta yayımlanmış makalelerinden (Ahmed Hikmet 1328; Veled Çelebi 1328) faydalanarak şairin hayatını yazmıştır. Ayrıca, III. Selim döneminde Boğaziçi’nin canlı tasvirlerine yer verdiği bölümde Auguste Boppe tarafından kaleme alınmış *Les Peintres du Bosphore au XVIII Siècle* adlı eserin yazara kaynaklık ettiği görülür. Kaynakların verdiği bilgileri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendiren yazarın bazı hususlarda Ahmed Hikmet’i tashih etme çabası dikkate çarpar. Köprülü, Ahmed Hikmet’in *Hüsn ü Aşk*’ın Yenikapı dergâhındaki çilenin bitiminde yazıldığına dair iddiasını ve yirmi altı yaşından sonra Şeyh Gâlib’in tevakkuf devresine girdiğini ileri süren görüşlerini değerlendirerek bunların yanlışlığını ortaya koyar. Köprülü’ye göre, Şeyh Gâlib’in sanat hayatında iddia edildiği gibi uzun duraklama devreleri yoktur. Şairin yegâne sükkût devri Yenikapı Mevlevîhanesi’nde çile çıkardığı yaklaşık üç yıllık bir süreden ibarettir. Bu hususta ileri sürdüğü delil ise şairin *Dîvân*’ıdır. Şair, *Dîvân*’ını tertip ettikten sonra zamanla eserinde bazı değişiklikler yapmış, bazı şiirleri çıkarırken yeni pek çok şey de eklemiştir.

Fuad Köprülü’ye göre, sembolik bir muhayyileye sahip olan Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk* ile önemli bir yenilik ortaya koymuştur:

Esâsen “plastik” olmaktan ziyâde “sembolik” bir muhayyileye mâlik olan ve Mevlevîliğe karşı hissettiği temâyülâtıyla zevk-i mutasavvıfânesini gösteren bu genç şâ’ir bütün kâ’inatta hüsn ile aşktan başka bir şey olmadığına ve hakîkatte bunların da vahdetine kâniydi. Binâenaleyh büyük bir âbide-i timsâliyye addedeceğimiz bu eseriyle bu pek eski hakikat-i sofîyâneyi emsâli nâ-mesbûk bir vüs’at-i hayâliyye ile meydâna koymuş, mühim bir teceddüt göstermiş oldu. Evvelâ lisân sonra tarz-ı tahkiye vü tertîp ve bilhâssa muhayyilenin azamet ve serveti, renk, râyiha... Bütün bunlar *Hüsn ü Aşk*’ı mümâsili olan nefâ’is-i âsâr-ı şarkiyye ile aynı kıymette addetmeğe her zaman kâfidir (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328b’den aktaran Koncu vd. 2016: 409).

Şeyh Gâlib’in kimseye haber vermeden aniden Konya’ya gitmesi konusunda tezkirelerin suskunluğunu hayret ve teessüfle karşılayan Köprülü’ye göre, bunun mutlaka önemli sebepleri olmalıdır. *Şeyh Gâlib Dîvânı*’nın eski bir nüshasının zahriyyesinde

karşılaştığı bilgilerden yola çıkarak yazarın bu olayı İbrahim Hanzâdelerden Yunus Bey’in dostluğu ile açıklaması dikkat çekicidir.

Fuad Köprülü, müteakip iki makalede (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328d; Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328e) şairin tabiat ve şöhretini ele alır. Hippolyte Taine ve Theodule Rimbaud’nun görüşleri doğrultusunda gerçek bir sanatçının doğuştan bir kabiliyete sahip olacağı fikrini savunur. Sonradan kazanılan vasıfların hiçbirini, doğuştan gelen kabiliyetin, ilhamın yerini tutamaz. Bu sebeple, Şeyh Gâlib’in üstün yeteneklerle donatılmış olarak dünyaya geldiğini kabul etmek gerekir. Onda, verasetle gelen tasavvufi zevk ve muhayyile, içinde yaşadığı Mevlevîlik muhiti sayesinde güçlenmiştir. Köprülü, Şeyh Gâlib’in manevî şahsiyetini şöyle çizer: “Ba’zı cihetlerinde sahte ve câlî olmakla beraber umûmiyyetle ciddî ve samîmî bir tasavvuf-perverliğe derin bir hiss-i gurûr u teferrüd ve büyük bir kâbiliyyet-i san’atkârane inzimâm edecek olacak olursa, Gâlib’in şahsiyyet-i ma’nevîyyesi az çok bir reng-i vuzûh ile meydâna çıkar.” (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328d’den aktaran İzler 1966: XXXV; Koncu vd. 2016: 423).

Buna göre; ciddi ve samimi bir tasavvuf anlayışı, gurur, alanında tek olma arzusu ve büyük bir sanat kabiliyeti Şeyh Gâlib’in manevî şahsiyetini oluşturan belli başlı çizgilerdir. Köprülü’ye göre tasavvuf, daha çok fikrî ve manevî bir mahiyette kalarak şairin sanatını şekillendirmiş, hayatında derin izler bırakmamıştır. Yazar, Konya seyahati ve Mevlevîliğe intisabını göz önüne alarak bütün mutasavvıflar gibi Şeyh Gâlib’in de az çok hastalıklı bir kişilik sergilediğini düşünür. Buna rağmen Şeyh Gâlib, karamsar ve ümitsiz değildir. Şair; Horace, Ömer Hayyam, Bâkî gibi kâinatı boş bir hayalden ibaret görmekle birlikte, bu boş hayattan mümkün mertebe zevk almak hususunda onlardan ayrılır; çünkü onu meşgul eden bir ebediyet ve hakikat hayali vardır. Bu anlamda onun amacı, hayatı boş geçirmeyerek insan-ı kâmil olmak için çalışmaktır.

Aynur İzler’in de aktardığı gibi Şeyh Gâlib farklı bir tarz arayarak edebiyatta bir yenilik meydana getirmiş, bu sebeple devrinde önceleri aleyhinde bir cereyan olmuşsa da hayatının son senelerinde değeri takdir edilmiş, kendisini beğenenler hatta üstad kabul edenler çoğalmıştır. Köprülü’ye göre, Şeyh Gâlib’in üstadları İranlı şairlerdir, Osmanlı şairleri arasında gerçek anlamda üstad saydığı kimse yoktur (İzler 1966: XXXV).

Fuad Köprülü, “Şeyh Gâlib” yazı dizisinin ikinci kısmını oluşturan son iki makalede (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328f; Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328g) klasik Türk edebiyatının Şeyh Gâlib’e gelinceye kadar hangi merhalelerden geçtiğini belli başlı hususiyetleriyle ortaya koymaya çalışır. Yazara göre, Şeyh Gâlib’in Türk edebiyatındaki yeri ve getirdiği yenilik, sadece şairin ve muasırlarının eserlerini incelemekle anlaşılır.

Bunun için mutlaka Osmanlı şiirinin doğuşu ve gelişimi, Şeyh Gâlib’e gelinceye kadar geçirdiği evreler gösterilmelidir. Bu bölümde yazar *Hammer Tarihi*, *Hayrullah Efendi Tarihi* gibi yerli ve yabancı çeşitli kaynaklardan faydalanır. Zaman zaman A. Sorel, G. Lanson, G. Renard, Vambéry, George Salmon, Clement Huart, Levy de Moller, Havelock Ellis, Ferdinand Brunetiere, Benedetto Groce, Ernest Bovet, Carlyle, Auguste Bricteux, Goethe gibi Batılı bilim adamı ve düşünürlerin görüşlerine yer vererek bunları tartışır. Köprülü’ye göre, Osmanlı edebiyatı başlangıçtan itibaren Arap ve İran edebiyatlarının, özellikle de İran düşüncesinin etkisindedir:

‘Osmânlı şi’ri ‘Âşık Paşa’dan Bâkî’ye, Nedîm’e, Râgıb’a gelinceye kadar İrân te’sîrâtından kurtulamamış ve ilk devirlerde Mevlânâ’nın, Nizâmî’nin, Hüsrev-i Dehlevî’nin, Bâkî ile Hâfız’ın, Nef’î ve Sabrî ile ‘Örfî ve Enverî’nin, Nâbî ve Râgıb ile de Sâ’ib ve Kelîm’in nüfûzu dâ’imâ mahsûs olmuştur. Kendisinden evvel gelen veya ‘aynı zamânda mevcûd bulunan edebiyâtların te’sîrâtından âzâde kalmış hiçbir edebiyât mevcûd değilse de, edebiyâtımızı İrân edebiyâtının daha soluk bir ‘aksi hâline getiren bu kadar esîrâne bir taklîde te’essüf-hân olmamak da kâbil değildir (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328g: 5-6).

Köprülü’ye göre; nazım şekilleri ve türlerinin sınırlı oluşu, eserde bütünlüğe dikkat edilmemesinden dolayı beyitler arasında bir ilişkinin olmaması; Fuzûlî, Bâkî ve Nedîm gibi büyük şahsiyetlere pek az rastlanması; Türklüğe, Osmanlılığa ait millî bir vicdanın olmayışı gibi çeşitli sebepler bu edebiyata sahte ve suni bir mahiyet bahşetmiş ve görünüşte şaşaalı görünen köhne sanat binasının yıkılışını hazırlamıştır. Yazarın bu konuda bir de iddiası vardır: “Müstesnâ ba’zı eserleri nazar-ı i’tibâra almazsak, kemâl-i cür’etle iddi’â edebiliriz ki ‘Osmânlı edebiyât-ı manzûmesi derûnunda doğduğu cem’iyyetin ahvâl-i rûhiyesini göstermekden tamâmıyla ba’îd kalmıştır.” (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328g: 5). Bununla birlikte, Fuad Köprülü İran’ı taklit etme konusunun suistimal edildiğini düşünür ve İran edebiyatını taklitle yetinmeyip diğer edebiyatlardan da bir şeyler alınabilmiş olsaydı eski edebiyatın bu kadar sınırlı ve hayattan kopuk kalmayacağını iddia eder. Zira o da, taklidin edebiyatların oluşumundaki etkisini yadsımaz. Batı edebiyatlarından verdiği örnekleri Fuzûlî, Bâkî ve Nedîm’e de teşmil ederek bu şairler İran edebiyatından aldıkları esas unsurları kendi sanat dehalarıyla birleştirdikleri için onlar hakkında mukallitlikten bahsetmenin garip ve manasız olduğunu vurgular. Dolayısıyla görüşlerini Osmanlı edebiyatının İran taklidi olduğu konusunda yoğunlaştıran Fuad Köprülü, bu ifadelerinde daha önce söyledikleriyle çelişmektedir.

Fuad Köprülü’nün klasik Türk edebiyatını sosyal hayatı yansıtmaktan uzak, İran edebiyatının taklidi, sahte bir edebiyat olarak değerlendirmesi bugün için ilmî bir

dayanaktan yoksundur. Esasen bu görüş, Batı etkisinde gelişen Türk edebiyatının kurucuları Namık Kemal, Ziya Paşa ve Şinasi ile sistematik bir şekilde klasik Türk edebiyatına yöneltilen eleştirilerin edebiyat tarihine yansımalarıdır. E. J. W. Gibb’in *Osmanlı Şiiri Tarihi*’nde klasik Türk edebiyatı hakkında ortaya attığı yanlı görüşler, Türk edebiyat tarihinin kurucusu olan Fuad Köprülü tarafından da benimsenmiş, alandaki otoritesi sebebiyle sorgulanmaksızın uzun yıllar kabul görmüştür. Klasik Türk edebiyatının millî olmadığı, İran edebiyatının taklidi olduğu esasına dayanan bu yaklaşım aslında o zamanın siyasî, sosyal ve kültürel şartlarının bir sonucu idi (Bkz. Macit 2006: 20-23; Andrews 2009: 27-32). “Çalışmalarını yaşanan siyasî ve sosyal gelişmelerden bağımsız ele almanın mümkün olmadığı” (Fildiş 2017: 14) Fuad Köprülü de devrinin şartları içerisinde bir değerlendirme yapmış, klasik Türk edebiyatı ve Şeyh Gâlib’i oryantalist görüşlerin ve Milliyetçilik akımının etkisinde bir yerde konumlandırmıştı. Hâlbuki Osmanlı toplumunda 19. yüzyılda yükselişe geçen Milliyetçilik, daha önceki asırlar için söz konusu olmadığı gibi ırkçı anlamda bir Arap, Fars ve Türk ayrımı da mevcut değildi. Dolayısıyla Osmanlı dönemi Türk edebiyatını birkaç yenilikçi şair dışında İran edebiyatının taklitçisi görmek suretiyle bu edebiyatın millî olmadığını iddia etmek bir çeşit anakronizmdir. Kısacası, Fuad Köprülü “Şeyh Gâlib” yazılarında devrinin geçerli değerlerinden yana, “yeni”nin savunucusu, “eski”nin karşıtı bir konumdan okuyucuya seslenmiştir. Bu yazılarda, yazarın da hayatı ve eserleriyle tanıklığını yaptığı siyasî ve düşünsel anlamda çok karmaşık bir görünüm sergileyen 19 ve 20. yüzyıl Türkiye’sinin izlerini görmek mümkündür.

1.2. Şeyh Gâlib’e Dair Diğer Makaleleri

1329/1913’te *Nevsâl-i Millî*’de yayımlanmış olan “Şeyh Gâlib: Şâir-i Müceddid” makalesi (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1329), dipnotunda da belirtildiği üzere “Şeyh Gâlib” makalesinden üretilmiştir. Eserde, sanatta özgünlük ve Gâlib’in şiire getirdiği yenilik konuları ele alınır. Fuad Köprülü’ye göre, “Büyük bir sanatkâr aynı zamanda büyük bir müceddiddir.” (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1329: 255).

Eğer “Hüsni ü ‘Aşk” şâiri dudaklarındaki nây-i san’atdan yeni nağmeler çıkarmasaydı, mâlikâne-i şi’rin mesdûd kapıları önünde sefil ve ‘uryân inleyen şöhret dilencilerinden ayrılamazdı. Hâlbuki “Gâlib” bütün büyük ve hakîkî san’atkârlar gibi onlardan ayrıldı ve dehâ-yı san’atıyla zamânın da’imî sadmelerine tahakküm etdi. Çünkü o “Fuzûlî” gibi “Bâkî” ve “Nedîm” gibi bir müceddiddi. “Gâlib”in ‘Osmânî şi’rinde vücûda getirdiği teceddüdün derecesini lâyıkıyla anlatmak için “Bâkî” gibi, “Nedîm” gibi bir müceddid olduğunu söylemek kifâyet eder (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1329: 255-256).

Böyle olmakla beraber, aslında Şeyh Gâlib klasik Türk şiiri geleneğine sıkı sıkıya bağlıdır. Söz konusu edilen yenilik ise daha ziyade duygu ve düşünceleri ifadeye kullanılan üslupla ilgilidir. Köprülü bu durumu şu sözlerle dile getirir:

Burada, cûybâr-ı şi‘rin eski mecrâsında gördüğümüz şeylerden fazla hiç, hîçbir şey yokdu: neyler, tanbûrlar, ‘ûdlar, güller, bülbüller, sâgarlar, muğ-beçeler, servler, âhûlar... Fakat garîb parlak renkler ve yeni nisbetler sâyesinde, me’lûf olduğumuz bu maddî ‘unsurlardan nâ-me’lûf ve ma‘nevî bir ‘âlem vücûda gelmişti... İşte Gâlib’in müceddidliği, sihr-i san‘atı, dehâsı buradadır (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1329: 256).

Fuad Köprülü’ye göre Gâlib, İran edebiyatının nüfuzundan kurtulabilseydi Abdülhak Hamid’in yaptığı yeniliği belki daha o zaman kısmen de olsa yapabilecekti (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1329: 257). İlk edebiyat tarihi yazarımız Abdülhalim Memduh da neredeyse aynı üslupla şairin üstün yeteneğini, özellikle de yenilikçi oluşunu vurgulamıştır. Memduh, “Yirmi bir yaşında Hüsn ü Aşk yazan Gâlib Dede, merâm itse bugünkü tarz-ı edebîmizi otuz yaşında vücûda getirmeğe muktedir olabilirmiş!” sözleriyle şairi yüceltmiş, buna muktedir olamayışını da zamanının şartlarının elverişsizliği ile açıklama yoluna gitmiştir (Abdülhalim Memduh 2013: 171; Holbrook 2018: 207; Koçakoğlu 2012: 167). Bu abartılı görüş, esas itibarıyla Recaizâde Mahmud Ekrem tarafından *Kudemâdan Birkaç Şâir* adlı eserde ortaya konmuştur:

İstedığı zaman söz ve hayâlinde şeyh hazretini pek güzel taklid eden Hâmid Bey’in batı şair ve yazarları yolundaki manzumelerini herkes takdir ettiği gibi, zamanının fikir ve bilgileri, kendisinin meslek ve mevkiî uygun olup da Şeyh Gâlib gazel ve kaside yolundan çıkarak geniş, bereketli vadilere yaratılışını sevk etmiş olsaydı, bırakmış olacağı eserler bugün edebî nefis şeyler hazinemizin en değerli mücevherlerinden sayılırdı (Recâî-zâde Mahmud Ekrem 2014: 131).

Fuad Köprülü ve Abdülhalim Memduh’un bu konuda, üstad kabul edip eserlerini takdim ettikleri Recaizâde Mahmud Ekrem’in görüşünü benimsedikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Fuad Köprülü, Şeyh Gâlib’i sönen bir mumun son ani parıltısına benzeterak İran edebiyatının Gâlib’in şahsiyeti üzerindeki olumlu etkisini itiraf etmekten de kendisini alamamıştır.

Fuad Köprülü’nün *Yeni Mecmua*’da yayımlanmış “Şeyh Gâlib’e Dair” makalesi (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1918), başlığın hemen altındaki “Şeyh Gâlib’e dâ’ir altı sene evvel yazılıp neşredilememiş bir kitâbımızdan müstahreç” notundan da anlaşılacağı üzere “Şeyh Gâlib” makalesinden üretilmiş bir yazıdır. Eser, Şeyh Gâlib’in tabiat ve şöhretinden bahseden ilk makalenin tamamı (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328d), devamı

olan makalenin (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328e) de önemli bir kısmını içine alacak şekilde oluşturulmuştur.

Türkiye Edebiyat Mecmuası’nda yayımlanan “Selim-i Sâlis ve Şeyh Gâlib” adlı makale (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1923) de “Şeyh Gâlib” (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1328c) makalesinden üretilmiştir. Şeyh Gâlib’in hayatının III. Selim’le ilgili tarafları bu makaleden alınarak bazı küçük ifade farkları ile “Selim-i Sâlis ve Şeyh Gâlib” başlığı altında yeni bir makale olarak on bir yıl sonra tekrar yayımlanmıştır.

Sonuç

Türk edebiyat tarihçisi, edebiyatçı, tarihçi ve sosyolog olarak Türkiye’de bu bilimlerin gelişmesinde büyük payı olan Fuad Köprülü, gençlik yıllarında kaleme aldığı Şeyh Gâlib’e dair makalelerinde, devrinde o güne kadar ortaya konmamış orijinal düşüncelere yer vermiştir. Edebiyat biliminin olduğu kadar psikoloji, sosyoloji gibi alanların verilerinden de faydalanan Köprülü; tarihî, edebî, psikolojik ve sosyolojik boyutlarıyla Şeyh Gâlib’i ele almıştır. Şairin hayatı ve edebî kişiliğini etraflı bir şekilde ortaya koymak amacıyla klasik Türk şiirinin Şeyh Gâlib’e gelinceye kadar geçirdiği evreleri tahlil etmiş, Şeyh Gâlib’e Türk edebiyatının bütünlüğü içerisinde yaklaşmıştır. Fuad Köprülü, “Şeyh Gâlib” makalesinde klasik Türk edebiyatını İran edebiyatının bir taklidi olarak değerlendirmiş; millî olmadığını, sosyal hayatı aksettirmekten uzak olduğunu ifade etmiştir. Köprülü, tartışmaya açık olan bu değerlendirmesini içinde bulunduğu devrin şartlarında yapmıştır. Aradan geçen zaman zarfında çokça gündeme gelip tartışılan bu görüşün dönemin siyasî, sosyal, kültürel kabullerinin bir sonucu olduğu artık bilinen bir gerçektir. Sonuç olarak, Fuad Köprülü’nün makaleleri, Türk edebiyatında Şeyh Gâlib’i ilk kez disiplinlerarası ve bütüncül bir yaklaşımla ele almış, sonraki araştırmalar için ilham verici olmuştur. Bununla birlikte, Türk edebiyat tarihinin kendisine çok şey borçlu olduğu Fuad Köprülü, bu makalelerinde devrinin bazı değer yargıları ve değerlendirme ölçütleri içinde kimi zaman kendisiyle çelişecek değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu durum, Köprülü’nün eserlerinin yeni nesiller tarafından eleştirel okumalarla yeniden yorumlanmasını gerekli kılmaktadır.

Kaynakça

- ABDÜLHALİM MEMDUH (2013). *Târih-i Edebiyât-ı Osmâniye* (yayına haz. Özcan Aygün), Edirne: Paradigma Akademi Yayınları.
- AHMED HİKMET (1328). “Şeyh Gâlib”, *İlâve-i Hak*, 6 Temmuz 1328, (12): 1-7.
- AKÜN, Ömer Faruk (2003). “Mehmed Fuad Köprülü Köprülüzâde Mehmed Fuad (1890-1966)”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, ss. 471-486, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ANDREWS, Walter G. (2009). *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı Osmanlı Gazelinde Anlam ve Gelenek*, çev. Tansel Güney, İstanbul: İletişim Yayınları.
- AYVAZOĞLU, Beşir (2015). *Kuğunun Son Şarkısı*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- DEĞERLİ, Ayşe (2013). “Bir Ritüel Pratiği Üretme Denemesi: Şeyh Gâlib İçin Düzenlenen İlk İhtifal”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (4): 573-587.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (yayına haz. Aydın Sami Güneyçal), Ankara: Aydın Kitabevi.
- DOĞAN, Muhammet Nur (haz.) (2008). *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk Metin, Düz Yazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar*, İstanbul: Yelkenli Yayınları.
- ECE, Selami (2012). *Hüsnüne Aşk Olsun*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- FİLDİŞ, Berna (2017). “M. Fuad Köprülü’nün Çok Yönlü Entelektüel Kimliği ve Disiplinlerarası Metodolojisi”, *Çeşm-i Cihan (Tarih-Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi) E-Dergisi*, 4 (2):14-26.
- HOLBROOK, Victoria Rowe (2018). *Aşkın Okunmaz Kıyıları Türk Modernitesi ve Mistik Romans*, çev. Erol Köroğlu ve Engin Kılıç, İstanbul: İletişim Yayınları.
- İlâve-i Hak* (1328). 29 Haziran 1328, (11).
- İZLER, Aynur (1966). *Fuad Köprülü’nün İlk Makaleleri*, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul.
- KALKIŞIM, M. Muhsin (haz.) (1994). *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KOÇAKOĞLU, Bedia (2012). “Postmodern Bir Aynada Hüsn ü Aşk’ın Kırılışı”,
Mediterranean Journal of Humanities, 2 (2): 165-178.

KONCU, Hanife; ÇAKIR, Müjgân ve Leyla ALPTEKİN SARIOĞLU (2016).
Eser-i Aşk Şeyh Gâlib Hakkında Makaleler ve Bibliyografya, İstanbul: Dergâh Yayınları.

KÖPRÜLÜZÂDE MEHMED FUAD (1324). “Şeyh Gâlib (Şiir)”, *Mehasin*, Eylül
1324, (1).

KÖPRÜLÜZÂDE MEHMED FUAD (1328a). “Tetebbuât-ı Edebiyye Şeyh Gâlib
I Hayatı”, *Servet-i Fünûn*, 30 Ağustos 1328, 43 (1110): 414-417.

KÖPRÜLÜZÂDE MEHMED FUAD (1328b). “Tetebbuât-ı Edebiyye Şeyh Gâlib
Hayatı -Mâbad-”, *Servet-i Fünûn*, 6 Eylül 1328, 43 (1111): 438-442.

KÖPRÜLÜZÂDE MEHMED FUAD (1328c). “Tetebbuât-ı Edebiyye Şeyh Gâlib
Hayatı -Mâbad-”, *Servet-i Fünûn*, 13 Eylül 1328, 43 (1112): 467-471.

KÖPRÜLÜZÂDE MEHMED FUAD (1328d). “Tetebbuât-ı Edebiyye Şeyh Gâlib
Hayatı -Mâbad- II Tabiat ve Şöhreti”, *Servet-i Fünûn*, 2 Eylül 1328, 43 (1113): 494-495.

KÖPRÜLÜZÂDE MEHMED FUAD (1328e). “Tetebbuât-ı Edebiyye Şeyh Gâlib
Hayatı Tabiat ve Şöhreti -Mâbad- II”, *Servet-i Fünûn*, 18 Teşrin-i evvel 1328, 43 (1117):
579-583.

KÖPRÜLÜZÂDE MEHMED FUAD (1328f). “Tetebbuât-ı Edebiyye Şeyh Gâlib
İkinci Kısım Eser I Şeyh Gâlib’e Kadar Osmanlı Şiiri”, *Servet-i Fünûn*, 25 Teşrin-i evvel
1328, 43 (1118): 611-616.

KÖPRÜLÜZÂDE MEHMED FUAD (1328g). “Tetebbuât-ı Edebiyye Şeyh Gâlib
I Şeyh Gâlib’e Kadar Osmanlı Şiiri -Mâbad-”, *Servet-i Fünûn*, 1 Teşrin-i sani 1328, 44
(1119): 4-10.

KÖPRÜLÜZÂDE MEHMED FUAD (1328h). “Şeyh Gâlib’in Gazelleri”, *İlâve-i
Hak*, 29 Haziran 1328, (11): 7-8.

KÖPRÜLÜZÂDE MEHMED FUAD (1912). “Dünkü İhtifal-i Edebî Gâlib Dede
İçin”, *Hak*, 13 Temmuz 1912.

KÖPRÜLÜZÂDE MEHMED FUAD (1329). “Şeyh Gâlib: Şâir-i Müceddid”,
Nevsâl-i Millî, 1 (1): 255-257.

KÖPRÜLÜZÂDE MEHMED FUAD (1918). “Şeyh Gâlib’e Dair”, *Yeni Mecmua*,
29 Ağustos 1918, 3 (59): 123-124.

KÖPRÜLÜZÂDE MEHMED FUAD (1923). “Selim-i Sâlis ve Şeyh Gâlib”,
Türkiye Edebiyat Mecmuası, Eylül 1923, 1 (1): 1-2.

KÖPRÜLÜZÂDE MEHMED FUAD (M. Fuad KÖPRÜLÜ) (2006). *Divan Edebiyatı Antolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

MACİT, Muhsin (2006). “Divan Edebiyatı Tartışmaları ve Gelenekten Yararlanma Sorunu”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 7 (77-78): 20-32.

MEVLÂNÂ (2009). *Mesnevî Tam Metin*, haz. Adnan Karaismailoğlu, Ankara: Akçağ Yayınları.

ÖZERDİM, S. N. (1950). “F. Köprülü’nün Yazıları 1908-1950”, *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar I*, haz. H. Eren ve T. Halası Kun, ss. 159-248, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

RECÂÎ-ZÂDE MAHMUD EKREM (2014). *Kudemâdan Birkaç Şâir Eskilerden Birkaç Şair*, haz. Âdem Ceyhan ve Halil Sercan Koşık, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

SİNAN, Betül (2007). “Necâtî Bey ve Şeyh Gâlib Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5 (10): 565-586.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla ve Ahmet KARTAL (2007). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

TANSEL, Fevziye Abdullah (1968). “Prof. Dr. Fuad Köprülü’nün Yazıları İçin Basılmış Bibliyografyalar”, *Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü*, 6 (68): 543-556.

TAŞTAN, Erdoğan (2012). “Şeyh Galib ve Yayınlanmamış Şiirleri”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7 (4): 2825-2855.

VELED ÇELEBİ (1328). “Gâlib Dede Kimdir”, *İlâve-i Hak*, 29 Haziran 1328, (11): 1-4.

Ek:

Şeyh Gâlib’in Gazelleri

Meczûb-ı hüsn dudakları üstünde muhayyel ‘âlemlerin rengârenk zümrüdlерinden safirlerinden yapılmış zarîf bir nây-ı şi‘r ü san‘at taşıyan ve gözleri ilâhî nağmelerinin mûnis âhûları kadar şefik ve füsûnkâr olan Şeyh Gâlib, iklim-i şi‘rin mechûl köşelerini en iyi bilen ve onların harîminden en ziyâde iktibâs-ı elvân ü revâyih eden bir perestîşkâr-

ı hüsnüdür. Za’îf nazarları kâ’inât-ı hâriciyenin zâhirî menâzırını geçemeyen nâ-mütenâhî nâzımlar arasında, Gâlib yalnız “Hüsn ü ‘Aşk”ıyla değil reng ü râyiha dolu gazelleriyle de mümtâz bir mevki’ alabilirdi. Fakat sûret-i teşekkülü pek kolay îzâh edilebilecek yanlış ve ‘umûmî bir tarz-ı telakkî, ta’bîr-i ma’rûfuyla bir “fıkr-i bâtl” zavallı Gâlib’i yalnız “Hüsn [ü] ‘Aşk” şâ’iri olarak tanıtıyor.

Bana kalırsa bu husûsda en büyük kabâhat “Zafer-nâme” şâ’irine terettüb¹ ediyor: Eğer Ziyâ Paşa:

Gûyâ ki o şâ’ir-i yegâne
Gelmiş bu kitâb için cihâne

iddi’â-yı ma’rûfunu serd etmemiş olsa, daha doğrusu Gâlib’in Dîvân’ını biraz dikkatle okumak zahmetine katlansaydı, onu ta’kîb eden nesiller bu yanlış mütâla’ayı büyük bir hakikat şeklinde kabûlden vâreste kalırdı. Muhîtimizde her memleketden daha müfrit bir şekilde hükümrân olan tasallüf ‘illeti, “yapma fikirler”in her sınıf arasında kemâl-i sür’atle ta’ammümüne sebebiyet verdiği için bugün müntesib-i edebiyât geçinen herhangi bir kimseye Gâlib hakkında fikrini sorsanız, Ziyâ Paşa’nın mütâla’asını tekrârdan fazla bir şey söylemez ya’nî hakîkî ma’nâsıyla söyleyemez.

“Hüsn ü ‘Aşk”ın Dîvân-ı Gâlib’i unutturmuş olmasındaki kabâhatin ikinci müsebbibi Ebûzziyâ Tefkîk Bey’dir. Ebûzziyâ Tefkîk Bey Ziyâ Paşa’nın bu husûsdaki hüsn-i şehâdetinden cesâret alarak kendi külliyyâtı miyânında “Hüsn ü ‘Aşk”ı neşretmek himmetinde bulunmasaydı, zavallı Gâlib’in Dîvân’ı gibi bu mesnevî-i bedî’i de remâd-ı nisyân içinde hâlâ uyuklar dururdu... Ma’mâfih şâ’irlerimiz arasında muhayyile-i mübdi’asını en çok hayretle selâmlamağa mecbûr olduğumuz bu dâhînin kıymet-nâ-şinâs ve nân-kör ellerimizde mensî ve meskûn kalması herhâlde bugünkü nîm-mechûliyetinden daha elîm ve daha garîb olacaktı.

Vukûf kelimesiyle teşrîh ve tavzîh edilebilen “ilm”in eski bir kavle göre taklîdî ve tahkîkî diye iki şekl-i ma’rûfu vardır. Pek az istisnâlardan sarf-ı nazar, memleketimizde tahkîkî bir ‘ilim sâhibi olmağa lüzûm görenlere hemân hiç tesâdüf olunamadığı için, Şeyh Gâlib hakkındaki ‘umûmî fikirlerin sıhhatinden şübhe edip bu husûsda ciddî ve şahsî tetebbu’âtda bulunmak isteyenler tabî’î mevcûd değil. Hâlbuki eğer bir kimse lütfen ihtiyâr-ı zahmet edip Gâlib Dîvânı’nı okusa, zavallı “Hüsn ü ‘Aşk” şâ’irinin birçok gazellerinde, girîzgâhlarında, musammatlarında ‘ayn-ı muhayyile-i

¹ terettüb: Bu kelime metinde ترتيب “tertîb” şeklinde yazılmış; ancak cümlenin anlamına daha uygun olduğu ve “ى” harfinin yanlışlıkla yazılmış olabileceği gerekçesiyle aynı kökten gelen “terettüb” kelimesi okumaya esas alınmıştır.

mübdî‘anın tecelliyât-ı nefisesine şâhid olur ve Ziyâ Paşa’nın iddi‘â-yı ma‘rûfuna bir sûret-i mutlakada iştirâkden şübhe yok ki imtinâ‘ ederdi.

Sâgar-ı gül-gûn şerâr-ı âh-ı hasretdir bana
Çeşm-i pür-hûn gonçe-i gülzâr-ı vuslatdır bana

*

Kanadlanır heves-i sayda bâz-ı mûsikâr
Tezerv-i nağmeye cây olsa lâne-i tanbûr

Bu murgzâr-ı terennümde ‘andelîb gibi
Hezâr kuş uçurur âşiyâne-i tanbûr

*

Dûdî benefşe şu‘lesi âvâz-ı bülbülân
Mey-hâne-i bahârda bir gül ocağı var

*

Açıldı bâğçe-i reng ü bûda bâr-ı bahâr
Pür etdi gülşeni hep tuhfe-i diyâr-ı bahâr

Nihâlin ağzı köpürdü şükûfe zannetme
Cihâmı eyledi dîvâne cûybâr-ı bahâr

Sadef değildir eden çâk zehre-i bahrı
Figân-ı ‘aşk-ıla ebr-i güher-nisâr-ı bahâr

Esirdi cûş-ı mahabbetle ehl-i sevdâ hep
Dimâğa bûy-ı cünûn verdi rûzgâr-ı bahâr

“Hüsn ü ‘Aşk”ın sahîfesinde meşhûd olan reng ü hayâl şu‘leleri Dîvân’da da mevcûd. “Şevket-i Buhârî”nin İrân menâtık-ı şî‘rinden topladığı reng ü râyiha çiçeklerini Gâlib’in hayâbân-ı hulyâsında başka elvân ile müzeyyen görmek, başka¹ iklimlerin vahşî nazarlı âhûlarını o ilâhî şükûfezârlar arasında temâşâ etmek Şeyh’in büyüklüğünü aslâ tenkîs edemez. Yalnız o reng ü bû iklimlerinin mestî-bahş güllerinden râyiha-çîn-i huzûz olmak duymayan ve anlamayan dimâğlar için² o kadar müşkildir ki...

Köprülüzâde Mehmed Fu’âd

¹ başka: Bu kelime metinde بشه şeklinde yazılmıştır.

² için: Bu kelime, metinde sadece burada ایچین “için” şeklinde yazıldığından, genel imla dikkate alınarak okumada tutarlılık sağlamak açısından “içün” olarak okunmuştur.